

De oliecrisis van 1973

'We kunnen niet alles afdwingen. En dat willen we ook niet. Maar uw medewerking is nodig om benzine, gas en elektriciteit uit te sparen. Die medewerking is ook nodig om – als we morgen of overmorgen niet meer met de auto kunnen – het samen te vinden in volle bussen, trams en treinen. Maar als we daartoe bereid zijn, dan wordt het geen koude winter, al vriest het nog zo hard.'

Fietsers op een autosnelweg, 4 november 1973.

Zo sloot minister-president Joop den Uyl zijn legendarisch geworden toespraak op 1 december 1973 af. De regering had na het NOS Achtuurjournaal op alle toen beschikbare officiële Nederlandse tv- en radiozenders een kwartier zendtijd voor de premier gereserveerd. Met een gedragen speech in een sober decor stelde hij de Nederlanders op de hoogte van de verwachte effecten van een olieboycot door een aantal Arabische landen en vroeg hij de bevolking om zuinig te zijn met energie.

Op 6 oktober 1973 was de Jom Kipoer-oorlog uitgebroken. Op die Joodse feestdag waren veel Israëlische militairen met verlof. Syrië en Egypte maakten daar gebruik van om Israël aan te vallen. Ze hoopten respectievelijk de Golanhoogten en de Sinaiwoestijn terug te veroveren die ze in 1967 tijdens de Zesdaagse Oorlog hadden verloren aan Israël.

Het Israëlische leger was totaal verrast. In de eerste oorlogsdagen was de situatie zo benard, dat werd gevreesd voor het voortbestaan van de staat Israël. Het Westen verklaarde zich solidair; de Verenigde Staten en Nederland leverden (in het geheim) ook wapens.

De organisatie van Arabische olie-exporterende landen (OAPEC) koos de kant van Syrië en Egypte, en had met olie een wapen in handen om Westerse landen te treffen. De olieprijs werd opgejaagd door de productie te beperken en zo schaarste te creëren. De Arabische inlichtingendiensten kregen bovendien lucht van de wapenleveranties – in het Nederlandse geval ging het om luchtafweergeschut, tankonderdelen en munitie die vanaf vliegveld Gilze-Rijen werden overgevoerd – waarop de OAPEC op 17 oktober een boycot afkondigde: de VS en Nederland kregen geen Arabische olie meer.

Na bijna drie weken, waarin duizenden doden waren gevallen, kreeg het Israëlische leger de overhand en sloten de strijdende partijen onder druk van de internationale gemeenschap een wapenstilstand.

Het kabinet-Den Uyl hield ondertussen vol dat van wapenleveranties geen sprake was, maar de Arabische landen waren niet overtuigd. De oliekraan bleef dicht en de oliecrisis van 1973 was een feit.



Den Uyl spreekt in de Tweede Kamer, mei 1973 (beide foto's Nationaal Archief).

Autoloze zondag

In 1956 haperde de levering van olie aan Europa ook al eens. Dat kwam door de Suezcrisis: het conflict tussen Egypte aan de ene kant en het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Israël aan de andere kant. De inzet was de zeggenschap over het Suezkanaal. Om olie te besparen, besloot de Nederlandse regering toen tot de invoering van een autoloze zondag. Op negen achtereenvolgende zondagen in november, december en januari gold een rijverbod. Het kabinet-Den Uyl nam in 1973 weer zijn toevlucht tot die maatregel om de impact van de Arabische olieboycot te beperken. Tussen 4 november 1973 en 6 januari 1974 kon je op zondag rolschaatsen op lege autosnelwegen. Koningin Juliana gaf op de fiets het goede voorbeeld. Zanger Pierre Kartner bezong de gerefliete stilte van de autoloze zondag: 'Je hoort de knikkers rollen van het kinderspel.'

Voor het kabinet was de oliecrisis een bittere pil. Een half jaar eerder nog maar had het in de regeringsverklaring beloofd om de samenleving progressief op de schop te nemen en de verbeelding aan de macht te brengen – en dat mocht wat kosten. Maar in de politieke realiteit bleken de marges heel smal. Vanaf 7 januari 1974 ging de benzine op de bon. Voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog was er weer distributie vanwege de schaarste. Toch kondigde Den Uyl ook 'linkse' plannen aan: er kwam een pakket om de werkgelegenheid in stand te houden en de lasten eerlijk te verdelen.

De Nederlandse regering nam de olieboycot uiterst serieus: de omvangrijke olie-import via Rotterdam en de verwerking in Nederlandse raffinaderijen en de petrochemische industrie voor de Europese markt die hier plaatsvond stond op het spel, zo werd gevreesd. Als de olietoevoer langdurig stagneerde, kon de olie-industrie zijn heil immers wel eens elders zoeken.

Dat zou desastreuus zijn voor de positie van Rotterdam, de werkgelegenheid, de Nederlandse economie én de schatkist. Die liep sowieso al miljoenen aan accijnzen mis door de beperking van het benzineverbruik. Grote financiële tekorten dreigden, bezuinigingen lagen op de loer.

Het kabinet zat in de penarie en was een dankbaar onderwerp voor spot. De veelbekeken oudejaarsconference van cabaretier

Wim Kan stond voor een groot deel in het teken van de oliecrisis en Farce Majeure had veel succes met het liedje 'Kiele kiele Koeweit'. Pierre Kartner alias Vader Abraham had samen met het Tweede Kamerlid van de Boerenpartij Hendrik 'Boer' Koekoek een nummer 1-hit met de carnavalskraker 'Den Uyl is in den Olie'.

Geen tekort

Het viel uiteindelijk allemaal mee. De OPEC kon dan wel de eigen levering aan Nederland stilleggen, de organisatie kon leveranties door andere landen als Nigeria en Iran niet tegenhouden. Daarnaast gebruikten Shell, BP en vijf Amerikaanse oliemaatschappijen hun voorraden om in het geheim de pijn van de boycot te verdelen en de VS en Nederland via omwegen van olie te voorzien. Van vertrek uit Rotterdam was allerminst sprake, daarvoor hadden de oliebedrijven te veel geïnvesteerd. Bovendien derfden de Arabische landen te veel inkomsten. In maart 1974 verkochten ze weer olie aan de VS, vier maanden later ook aan Nederland.

Nederlanders omzeilden intussen massaal de distributieregeling, bijvoorbeeld door ongebruikte bonnen door te geven. Na een maand werd de maatregel ingetrokken. Ook de autoloze zondagen sorteerden nauwelijks effect: het benzineverbruik nam niet af doordat mensen meer op zaterdag en maandag waren gaan rijden. Er was ook helemaal geen olietekort. Minister van Verkeer en Waterstaat Tjerk Westerterp verklaarde vele jaren later op tv: 'De voorraadtanks in Rotterdam liepen over.'

Westerterp beweerde ook dat de regeringsmaatregelen vooral waren bedoeld om de buitenwereld ervan te overtuigen dat Nederland zwaar was getroffen en de Arabische landen zo te weerhouden van verdere sancties. Om ze te lijmen verdween ook de onvoorwaardelijke politieke steun van Nederland aan Israël. Minister van Buitenlandse Zaken Max van der Stoep had tijdens de Jom Kipoer-oorlog in de Arabische wereld kwaad bloed gezet door een gezamenlijke verklaring van de negen lidstaten van de EEG tegen te houden, die de 'legitieme rechten van de Palestijnen' erkende en Israël opriep om zich terug te trekken uit de sinds 1967 bezette gebieden. Maar in november 1973 kwam die verklaring er toch, wat werd gezien als een Nederlandse handreiking aan de Arabische staten.

Keerpunt

De economische gevolgen van de oliecrisis waren overschat, maar toch was 1973 een keerpunt. Den Uyls toespraak markeerde het einde van de naoorlogse snelle economische groei die voor veel Nederlanders vanzelfsprekend was geworden. Talloze industrieën kwamen door een combinatie van factoren in zwaar weer terecht en de werkloosheid steeg. Economen streden over de aanpak van de financieel-economische problemen, waarbij de neoliberale stroming aan politieke invloed won: in de jaren '80 werd flink bezuinigd. De welvaartsstaat werd afgebroken, wat leidde tot toenemende onzekerheid en instabiliteit. Wat dat betreft had Den Uyl gelijk toen hij in zijn toespraak stelde: 'Zo bezien, keert de wereld van voor de oliecrisis niet terug.'

Ivo van de Wijdeven is historicus en analist. Hij schreef onder meer *De macht van het verleden* (Unieboek/Spectrum).